

PDF hosted at the Radboud Repository of the Radboud University Nijmegen

The following full text is a publisher's version.

For additional information about this publication click this link.

<http://hdl.handle.net/2066/73844>

Please be advised that this information was generated on 2017-12-06 and may be subject to change.

BRIEFADVIES

**EEN OMBUDSMAN VOOR
ONTWIKKELINGSSAMENWERKING**

No. 13, December 2007

Leden Adviesraad Internationale Vraagstukken

Voorzitter	Mr. F. Korthals Altes
Vice-voorzitter	Prof.mr. F.H.J.J. Andriessen
Leden	Dhr. A.L. ter Beek Prof.jhr.dr. G. van Benthem van den Bergh Prof.dr. W.J.M. van Genugten Drs. H. Kruijssen Mw. dr. P.C. Plooij-van Gorsel Prof.dr. A. de Ruijter Prof.dr. A. van Staden Mw. mr. H.M. Verrijn Stuart
Secretaris	Drs. T.D.J. Oostenbrink

Postbus 20061
2500 EB Den Haag

telefoon 070 - 348 5108/6060
fax 070 - 348 6256
e-mail aiv@minbuza.nl
www.AIV-Advies.nl

Leden commissie Ombudsman

Voorzitter Prof.dr. A. de Ruijter

Leden Prof.mr. R. Fernhout
Prof.dr.mr. B. de Gaay Fortman
Drs. H. Kruijssen
Mw. ir. A.N. Papma
Ir. A. van der Velden

Corresponderend lid Prof.mr. N.J. Schrijver

Secretaris Mw. mr. W.A. van Aardenne

Woord vooraf

Op 30 augustus 2007 heeft de regering een aanvraag voor een briefadvies gericht aan de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) over een Ombudsman in de intergouvernementele betrekkingen tussen ontwikkelingssamenwerkingspartners.

De AIV heeft ter voorbereiding van dit advies een commissie samengesteld onder voorzitterschap van prof.dr. A. de Ruijter. In de Commissie hadden de volgende leden van de AIV zitting: prof.mr. R. Fernhout, prof.dr.mr. B. de Gaay Fortman, drs. H. Kruijssen, mw. ir. A.N. Papma, prof.mr. N.J. Schrijver (corresponderend lid), ir. A. van der Velden. Als ambtelijke contactpersoon trad op mw. drs. D.J. Roelofs. Het secretariaat werd gevoerd door mw. mr. W.A. van Aardenne, bijgestaan door stagiaire mw. S. Hardus.

Voor dit advies is een aantal ambtenaren van het ministerie van Buitenlandse Zaken en mw. dr. M.J.A. van Putten geraadpleegd. De AIV is de geraadpleegde personen dankbaar voor hun inbreng.

Het advies is vastgesteld tijdens de vergadering van de AIV op 7 december 2007.

EEN OMBUDSMAN VOOR ONTWIKKELINGSSAMENWERKING

1. Inleiding

Op 30 augustus 2007 is door de minister voor Ontwikkelingssamenwerking aan de AIV advies gevraagd of een Ombudsman¹ als element van *wederzijdse* verantwoording een rol zou kunnen spelen in de intergouvernementele betrekkingen tussen ontwikkelingspartners en welke die rol zou kunnen zijn. Daarnaast is de vraag voorgelegd hoe deze Ombudsman zou moeten worden opgezet, als de AIV in beginsel meerwaarde zou zien in een dergelijk instrument.

De minister heeft gevraagd om vóór 2008 een briefadvies op te stellen. De AIV heeft zich dan ook bij de beantwoording van de door de minister gestelde vraag moeten beperken. Er wordt in het advies eerst een beknopte schets gegeven van de uitgangssituatie. Ook worden eventuele problemen aangestipt waarvoor een Ombudsman uitkomst zou kunnen bieden.² Vervolgens wordt een mogelijke oplossingsrichting aangegeven.

Allereerst dient te worden vastgesteld dat in de intergouvernementele betrekkingen diverse soorten van bilaterale humanitaire en ontwikkelingshulp mogelijk zijn, al dan niet in de vorm van internationale overeenkomsten. Zo kan er budgetsteun of sectorale steun verleend worden op basis van een akkoord. Er kan een *Memorandum of Understanding* worden afgesloten tussen een groep van donoren en het betrokken OS-land. Nederland kan de leiding hebben als donor, maar er kan ook sprake zijn van een *silent partnership agreement*.³ Er kan bijvoorbeeld ook bilateraal geormerkte steun worden verleend aan een land via VN-organisaties, zoals het *United Nations Development Program (UNDP)* of via Internationale Financiële Instellingen (IFI's), zoals de Wereldbank (WB). Daarnaast financiert Nederland (internationale) niet-gouvernementele organisaties (NGO's) die via lokale NGO's allerlei activiteiten in OS-landen uitvoeren. In dit geheel van OS-relaties tussen partners, zoals overheden, donoren, internationale organisaties, NGO's en andere uitvoerende instanties, worden afspraken gemaakt en overeenkomsten gesloten over financiering en uitvoering van de hulp. Deze bepalen wat de doelstelling van de overeenkomst is en op welke wijze uitvoering zal plaatsvinden. Ook bepaalt de vorm of het een juridisch verbindende verplichting schept voor staten (of internationale organisaties) of dat het slechts politiek en moreel verbindend is voor regeringen, ministers, lagere autoriteiten of internationale organisaties.

Door allerlei omstandigheden kunnen in deze relaties tussen partijen in partnerschappen zaken misgaan. Dit kan zijn oorzaak hebben in slechte planning, slechte uitvoering, gebrek aan tijdige impactevaluatie, kwade wil of ongelijke machtsverhoudingen, waardoor onder meer *ownership* niet is verzekerd. Direct en indirect kan dit negatieve invloed hebben op de

- 1 De term Ombudsman komt uit Zweden ter aanduiding van de vrouw of man die het *mandaat* heeft (van het parlement) om het ambtelijk apparaat te onderzoeken. De mandaatsduiding (en dus de gender neutraliteit) komt ook duidelijk naar voren in het Deense woord ter aanduiding van dezelfde functie: *ombudsmand*.
- 2 Zie ook Alan Fowler, *Discussion Brief, Enhancing Accountability in Development Co-operation, Introducing an Ombudsman, 19 June 2007*.
- 3 Zo'n overeenkomst wordt gesloten tussen één of meerdere donoren, meestal in dezelfde sector, waarbij één donor de uitvoerende taken op zich neemt en optreedt namens de andere donor (de *silent donor*). De leidende donor rapporteert regelmatig over de voortgang aan de *silent donor*.

kwaliteit en effectiviteit van de verleende hulp. Het gaat hierbij veelal niet om duidelijke contractbreuk, maar veeleer om het grijze gebied van miscommunicatie, mismanagement, geschonden vertrouwen, niet nakomen van gerechtvaardigde, gewekte verwachtingen of negatieve en onvoorziene effecten van verleende hulp.

De vraag die voorligt is, of in dit geheel van afspraken en procedures die de betrekkingen tussen partners regelen en van invloed zijn op de kwaliteit en effectiviteit van de hulp, een Ombudsman, een element van *wederzijdse* verantwoording kan brengen. Daarbij is de AIV ervan uitgegaan dat het om problemen gaat, die zich kunnen voordoen:

- a. tussen partijen die contractueel in intergouvernementele betrekkingen met elkaar zijn verbonden. Deze contractuele relatie moet breder worden opgevat dan uitsluitend “relaties tussen staten” vanwege de wijze waarop hulp via verschillende kanalen (multilateraal, bedrijfslevenprogramma, NGO) bilateraal wordt verleend;
- b. bij ontvangers van de hulp of andere belanghebbenden (*stakeholders*), die door niet behoorlijk handelen van partijen ernstig getroffen (dreigen te) worden in hun belangen.

Het is duidelijk dat a. de contractuele relatie tussen partijen een andere is dan b. tussen partijen en derden. In dit advies zal voor beide categorieën worden bekeken of een Ombudsman, die gekenmerkt wordt door onafhankelijkheid, een rol kan spelen als element van *wederzijdse* verantwoording, in de vorm van een bemiddelings- en/of klachtenmechanisme.

Om de vraag van de minister goed te kunnen beantwoorden, zal allereerst worden vastgesteld welk samenwerkingsverband aan de relatie ten grondslag ligt. Welke problemen kunnen zich in dit samenwerkingsverband voordoen, waarvoor een Ombudsman uitkomst zou kunnen bieden? Vervolgens wordt bekeken welke mechanismen er momenteel in het samenwerkingsverband bestaan voor *wederzijdse* verantwoording in de vorm van een bemiddelings- en/of klachtenmechanisme.

Als er in het samenwerkingsverband behoefte zou zijn aan een Ombudsman, hoe zou het er dan uit moeten zien en aan welke voorwaarden zou het ten minste moeten voldoen? Relevant daarbij is wat een Ombudsman zou moeten onderzoeken en toetsen. Er moet enig referentiekader zijn van wat “goed” is en wat “fout” is. Welke normen of regels zijn of worden geschonden? Wat die normen of regels zijn kan per sector verschillen. Zijn er echter bepaalde basisregels, algemeen aanvaarde beginselen van behoorlijk handelen, die voor iedereen in de keten gelden? Om welke regels gaat het dan?

Als laatste komt de vraag aan de orde of een Ombudsman meerwaarde heeft en als dit het geval is, hoe het geïntroduceerd zou kunnen worden. De AIV komt daarbij tot de conclusie dat een Ombudsman in de vorm van een extern onafhankelijk klachtenmechanisme binnen het samenwerkingsverband van de Verklaring van Parijs meerwaarde kan hebben, als het onder de juiste voorwaarden wordt ingesteld. De AIV heeft daarbij de vraag van de minister gefaseerd beantwoord. Eerst wordt de Nederlandse situatie onder de loep genomen. Het is immers van belang om te kijken of het eigen huis op orde is en na te gaan wat er nationaal gedaan kan worden, alvorens internationaal voorstellen te doen. Tevens wordt voorgesteld om parallel aan nationale initiatieven, met gelijkgezinden binnen de Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) een *pilot* op te zetten om in praktijk de veronderstelde meerwaarde te onderzoeken.

2. Versterking van de samenwerking tussen donoren op OS-terrein; de Verklaring van Parijs

Internationaal komt de nadruk binnen ontwikkelingssamenwerking steeds meer te liggen op samenwerking tussen donoren en hulpontvangende landen op basis van de in 2005 tot stand gekomen Verklaring van Parijs over de effectiviteit van de hulp.⁴ Het betreft een partnerschapsovereenkomst, waarbij partijen afspraken hebben gemaakt over het aangaan van verplichtingen en het afleggen van *wederzijdse* verantwoording. Aan donorzijde hebben de WB, het Internationaal Monetair Fonds (IMF), de VN, de regionale ontwikkelingsbanken en de leden van het *Development Assistance Committee (DAC)* zich aan deze afspraken gecommitteerd. Inmiddels is de Verklaring door meer dan honderd landen en internationale organisaties onderschreven. In deze Verklaring hebben partnerlanden en donoren duidelijke afspraken vastgelegd over vergroting van de effectiviteit van de hulp en verbetering van de openbare financiën. De landen en organisaties die deelnemen zijn met elkaar zesenvijftig partnerschapsverplichtingen overeengekomen. De Verklaring bevat twaalf indicatoren die inmiddels zijn aangevuld met concrete doelen (te behalen in 2010), die donoren moeten aanzetten tot betere afstemming van hun hulp met nationale procedures (*alignment*) en onderlinge harmonisatie. In het vervolgtraject richt de OESO zich voornamelijk op de monitoring van de afspraken. De WB speelt een belangrijke rol op landenniveau.

Uitgangspunten van de Verklaring zijn:

- *Developing countries exercise leadership over their development policies and plans (ownership);*
- *Donors base their support on countries' development strategies and systems (alignment);*
- *Donors co-ordinate their activities and minimize the cost of delivering aid (harmonization);*
- *Developing countries and donors orient their activities to achieve the desired results (managing for results);*
- *Donors and developing countries are accountable to each other for progress in managing aid better and in achieving development results (mutual accountability).*

De AIV heeft besloten bij de beantwoording van de vragen van de minister het samenwerkingsverband in het kader van de Verklaring van Parijs centraal te stellen. Het is gezien het aantal landen, internationale organisaties en IFI's, die zich aan dit beleid hebben verbonden, het meest brede en verstrekkende akkoord op het terrein van ontwikkelingssamenwerking. Eventuele uitkomsten van de advisering kunnen wellicht in een later stadium ook relevant zijn voor het hervormingsproces van de VN in het kader van "*Delivering as One*".⁵

4 *Paris Declaration on Aid Effectiveness, Ownership, Harmonisation, Alignment, Results and Mutual Accountability, High Level Forum, Paris, 2005.*

5 Binnen de VN zijn momenteel hervormingen op ontwikkelingsterrein aan de gang op basis van het rapport van het *High Level Panel on Systemwide Coherence*. De belangrijkste aanbeveling van het panel is dat de VN in alle landen volgens het beginsel "*Delivering as One*" zou moeten gaan werken. Dit betekent dat de VN-organisaties in het veld voortaan worden samengebracht met één leider, één budget en één gezamenlijk programma dat in nauw overleg met het land zelf wordt opgesteld en waar mogelijk in één kantoor. In acht landen is inmiddels een "*Delivering as One*" proefproject gestart: Albanië, Kaapverdië, Mozambique, Pakistan, Rwanda, Tanzania, Uruguay en Vietnam. Hoewel op dit moment niet kan worden overzien wat de uitkomst van het proces zal zijn, is duidelijk dat men ook binnen het VN-systeem naar grotere harmonisatie en coherentie in samenwerking streeft. In tegenstelling tot de samenwerking in het kader van de Verklaring van Parijs zijn hier echter nog geen bindende afspraken over gemaakt.

3. Problemen die zich voor kunnen doen, waarvoor een Ombudsman uitkomst zou kunnen bieden

Zoals reeds is aangegeven wordt uitgegaan van de samenwerking in het kader van de Verklaring van Parijs. In elke samenwerkingsvorm kunnen zich problemen voordoen, zowel tussen partners als tussen partners en derden. Bij deze problemen zullen steeds de Verklaring van Parijs en het samenwerkingscontract op basis waarvan uitvoering van de hulp plaatsvindt, de basis vormen voor behandeling van klachten.

Op basis van de Verklaring van Parijs zijn tussen een aantal gelijkgezinde donoren, zoals Canada, Denemarken, Finland, Ierland, Nederland, Noorwegen, Zweden en het Verenigd Koninkrijk, afspraken gemaakt over hoe gezamenlijke financieringsakkoorden/overeenkomsten eruit zouden moeten zien. In het kader van deze zogenaamde *Joint Financing Arrangements (JFA)* vindt financiering plaats van de begroting, de *Poverty Reduction Strategy (PRS)*, of sector programma's. Ook kan op basis van zo'n *JFA* financiering plaatsvinden van een *Multi Donor Trust Fund*. In deze gezamenlijke financieringsakkoorden is de grondslag voor wederzijdse samenwerking en verantwoording vastgelegd. Zowel de *Template for Joint Financing Arrangements*, als de *Guide for Negotiating Joint Financing Arrangements of the Sector Wide Approach (SWAp)*⁶ zijn informatief in dit verband.

Centraal staat steeds het beginsel dat het ontwikkelingsland leiderschap heeft over zijn ontwikkelingsbeleid en plannen (*ownership*). Er kunnen zich echter diverse problemen voordoen. Enerzijds kunnen landen door verkeerd gebruik van donormacht impliciet worden gedwongen beslissingen te nemen waar zij niet achter staan. Anderzijds bestaat het risico dat *ownership* leidt tot uitsluiting of bevoordeling van bepaalde groepen. Daarnaast bestaat de mogelijkheid dat partijen gezamenlijk soms een verkeerde inschatting van de situatie ter plaatse maken en de verkeerde instrumenten inzetten, c.q. de goede instrumenten verkeerd hanteren.

Er kunnen zich ook problemen voordoen als een of meer landen plotseling besluiten hun hulp te beëindigen zonder evaluatie van de impact van deze beëindiging voor ontvangers van de hulp. Een hele structuur van onderwijs en gezondheidszorg kan ineens instorten als niet behoorlijk wordt uitgefaseerd of overgedragen. Het is ook mogelijk dat een beperkte groep slachtoffer wordt van een dergelijk besluit.

Eveneens kan zich het probleem voordoen, dat een bepaalde groep beter wordt door uitvoering van de hulp, ten nadele van een andere groep. Te denken valt aan de situatie die zich voordoet bij de aanleg van een stuwdam. Een grote groep van de bevolking vaart hier wel bij, echter een kleine groep kan gedwongen ontheemd raken. In dit geval zou een adequate vangnetconstructie ontwikkeld moeten worden. Gebeurt dit niet, dan is de laatste groep direct slachtoffer van de hulp. Er heeft dan geen of onvoldoende onderzoek naar sociale gevolgen van beleid plaatsgevonden, dan wel is er onvoldoende aandacht besteed aan mitigerende maatregelen (*Social Impact Assessment*).

Ook is denkbaar, dat door bepaalde ontwikkelingen - hoe goed bedoeld ook - het milieu ernstige of blijvende schade ondervindt. Er heeft dan geen of onvoldoende onderzoek naar milieuaspecten en mogelijke mitigatie plaatsgehad (*Environmental Impact Assessment*).

Het zou denkbaar zijn dat juist daar waar tweeden (contractsluitende partijen) of derden getroffen (dreigen te) worden bij het aangaan, het uitvoeren of het beëindigen van de hulp,

⁶ Directie Juridische Zaken, Modellen Juridische Relaties, *Joint Financing Arrangements* (sectorale benadering).

een Ombudsman oplossing zou kunnen bieden. Zo'n instrument zou klachten kunnen behandelen die binnen het kader van de Verklaring van Parijs en het contract vallen, doch niet binnen een strikt juridisch kader. Het zou kunnen beoordelen of belangen bij het aangaan, de uitvoering of de beëindiging van het contract behoorlijk zijn afgewogen en of eventueel de adequate (overgangs- of mitigerende) maatregelen zijn getroffen.

4. Instrumenten die in het kader van de Verklaring van Parijs ter beschikking staan voor het afleggen van *wederzijdse* verantwoording in de vorm van een bemiddelings- en/of klachtenmechanisme

De Verklaring van Parijs kent geen *extern onafhankelijk* klachtenmechanisme. Er is ook geen inspectie-/klachtenmechanisme, zoals bijvoorbeeld sommige IFI's die kennen.⁷ De OESO scoort goed op het gebied van transparantie, participatie en evaluatie in het *Global Accountability Report*⁸ van *One World Trust*; echter zwak op het gebied van klachten en reacties.⁹

De meeste internationale organisaties beschikken over een of andere vorm van een intern bemiddelings- en/of klachtenmechanisme, waarbij de onafhankelijkheid zoveel mogelijk gegarandeerd is. Zij hebben niet altijd aanvullend daarop een externe onafhankelijke klachtenprocedure. Bij ongelijke machtsverhoudingen van partijen is het zeer de vraag of een intern klachtenmechanisme voldoende is en een extern onafhankelijk mechanisme voor bemiddeling en/of geschillenbeslechting niet de voorkeur zou hebben. De kans, dat door een intern mechanisme problemen onder het tapijt worden geveegd en zaken rooskleuriger worden voorgesteld, is zeker aanwezig. Ook is het de vraag of bij een intern klachtenmechanisme de stem van de *stakeholder* voldoende wordt meegenomen en gehoord. Daarnaast is de kennis, die door een extern onafhankelijk mechanisme wordt opgebouwd voor een lerende organisatie van wezenlijk belang.

Internationale Financiële Instellingen zoals de WB, de *International Finance Corporation (IFC)/Multilateral Investment Guarantee Agency (MIGA)* en de *Asian Development Bank (ADB)*, kennen inmiddels hun eigen inspectie-/klachtenmechanisme. Het gaat in het kader van dit briefadvies te ver om de verschillende mechanismen, die elk hun voor- en nadelen kennen, te behandelen. Een aardig voorbeeld is echter het gefaseerde bemiddelings- en geschillenbeslechtingsmechanisme van *IFC/MIGA*. Op basis hiervan kan elk(e) individu, groep, gemeenschap, entiteit, of andere partij die door de sociale en/of milieu-impact van een *IFC* of *MIGA*-project direct wordt getroffen, een klacht indienen bij de *Compliance Advisor Ombudsman (CAO)*. Het gaat daarbij zowel om actuele als potentiële klachten. Klachten mogen ook ingediend worden door vertegenwoordigers van hen die direct worden getroffen door een project, op voorwaarde dat zij rechtsgeldig aantonen dat zij hen wettelijk vertegenwoordigen. Een klacht is niet ontvankelijk als deze malafide of bagatel is of met het oogmerk van concurrentievervalsing wordt ingediend. Wel kan een vraagteken gezet worden bij de onafhankelijkheid van het mechanisme, gezien de positionering hoog in de organisatie.

7 Maartje van Putten, *Policing the World, Accountability Mechanisms for Multilateral Financial Institutions and Private Financial Institutions*, 2006.

8 *One World Trust; 2006 Global Accountability Report, Holding Power to Account*, p. 7.

9 *One World Trust; 2006 Global Accountability Report, Holding Power to Account, Table 2, p. 21. "Do they have the capabilities to create a safe channel for staff, partners, affected communities and the public at large to file complaints for non-compliance with organizational policies and other commitments and do they offer them a response"*.

5. Voorwaarden waaraan een Multilaterale Ombudsman zou moeten voldoen

Een Ombudsman in intergouvernementele betrekkingen tussen OS-partners onderscheidt zich van een Nationale Ombudsman in die zin dat het niet opereert in een eenzijdige verhouding klager versus nationale overheid, maar dat het vaak zal moeten functioneren in een veelheid van OS-relaties. Het onderzoek naar aanleiding van een klacht zal betrekking hebben op zowel de rol van de ontvangende staat als die van de donoren (coördinerende en *silent*) en eventuele andere betrokken actoren. De Ombudsman zal moeten bepalen of de gedraging waarover wordt geklaagd, uitsluitend valt toe te rekenen aan het ontwikkelingsland waaraan *ownership* toekomt¹⁰, dan wel ook aan de donoren en eventuele andere betrokkenen. Hierbij kan tevens de vraag aan de orde komen of en in hoeverre het ontwikkelingsland daadwerkelijk *ownership* heeft over zijn ontwikkelingsbeleid.

De bemiddeling door de Multilaterale Ombudsman en de hiermee verbonden bevindingen, conclusies en eventuele aanbevelingen zullen vaak gericht zijn op een veelheid van betrokken actoren. Van belang is dat de Multilaterale Ombudsman toegang heeft tot alle relevante documentatie en alle betrokkenen kan horen. Voorwaarde voor goed functioneren van het instrument is bovenal dat het vertrouwen geniet van alle partners. Dit stelt strenge eisen aan de instelling en positionering van de Ombudsman.

Het is niet de bedoeling dat de Multilaterale Ombudsman de rol van nationale instituties (Parlement, Justitie, Nationale Ombudsman etcetera) op zich neemt of in plaats daarvan optreedt. Het kan wel aan de hand van klachten signaleren dat nationale instituties niet behoorlijk functioneren en aanbevelingen voor verbetering doen.

De *International Ombudsman Association (IOA)* geeft in de *IOA Code of Ethics*¹¹ de volgende ethische principes aan, waaraan een Ombudsman moet voldoen: onafhankelijkheid, neutraliteit en onpartijdigheid, vertrouwelijkheid en informaliteit.

Om effectief te zijn zou het mechanisme *daarnaast* ten minste aan de volgende voorwaarden dienen te voldoen:

- operationeel zijn in het betrokken OS-land;
- eenvoudig van opzet, kwalitatief hoogwaardig en slagvaardig zijn;
- het vertrouwen genieten van alle OS-partners;
- laagdrempelig en gemakkelijk toegankelijk zijn;
- mondelinge en schriftelijke mogelijkheid tot klagen bieden (dit eerste is in landen met een sterke orale traditie zeer belangrijk);
- de bevoegdheid hebben om al dan niet op eigen initiatief te kunnen onderzoeken en aanbevelingen te kunnen doen;
- de toegang hebben tot alle relevante documentatie en de mogelijkheid hebben alle betrokkenen te kunnen horen;
- een bemiddeling/*mediation*- en, indien noodzakelijk, geschillenprocedure hebben.

¹⁰ In zo'n geval zal de Ombudsman de klager niet ontvankelijk verklaren en door verwijzen naar de Nationale Ombudsman van het ontvangende land.

¹¹ Zie: *International Ombudsman Association, IOA Code of Ethics, www.ombudassociation.org.*

6. De toetsingsnormen van een Multilaterale Ombudsman

Zoals reeds aangegeven, is het uitgangspunt de samenwerking op grond van de Verklaring van Parijs en het contract dat tussen partijen wordt gesloten. Bij de Ombudsman zou geklaagd kunnen worden over niet behoorlijk handelen tussen partijen en/of richting derden bij aangaan, uitvoering of beëindiging van het OS-contract.

Het gaat hierbij niet om een strikte rechtmatigheidstoets, maar om een behoorlijkheidstoets, met inbegrip van bedoelde en onbedoelde neveneffecten. Behoorlijkheid valt in verschillende onderdelen uiteen. Daartoe behoort onder andere (zoals hierna onder d. aangegeven) dat verwachtingen die door het sluiten van een overeenkomst of het maken van een afspraak zijn gewekt, worden gehonoreerd. Het OS-contract en de Verklaring van Parijs vormen dan ook de eerste grondslag voor de toetsing. Daarnaast kan het referentiekader voor behoorlijk handelen bestaan uit:

- a. De uit diverse contracten, akkoorden en verdragen naar voren komende fundamentele beginselen op het terrein van de *Internationale Rechten van de Mens* en de *Beginselen van Goed Bestuur*¹², inclusief *anti-corruptiebeleid*.

Het *UNDP Report Governance for Sustainable Development 1997*, noemt als de kernkarakteristieken van Goed Bestuur de in onderstaande box beschreven karakteristieken.

Core Characteristics of Good Governance

UNDP Report, Governance for Sustainable Human Development, 1997.

Participation – All men and women should have a voice in decision-making, either directly or through legitimate intermediate institutions that represent their interests. Such broad participation is built on freedom of association and speech, as well as capacities to participate constructively.

Rule of law – Legal frameworks should be fair and enforced impartially, particularly the laws on human rights.

Transparency – Transparency is built on the free flow of information. Processes, institutions and information are directly accessible to those concerned with them, and enough information is provided to understand and monitor them.

Responsiveness – Institutions and processes try to serve all stakeholders.

Consensus orientation – Good governance mediates differing interests to reach a broad consensus on what is in the best interests of the group and, where possible, on policies and procedures.

Equity – All men and women have opportunities to improve or maintain their well-being.

Effectiveness and efficiency – Processes and institutions produce results that meet needs while making the best use of resources.

Accountability – Decision-makers in government, the private sector and civil society organisations are accountable to the public, as well as to institutional stakeholders. This accountability differs depending on the organisation and whether the decision is internal or external to an organisation.

Strategic vision – Leaders and the public have a broad and long-term perspective on good governance and human development, along with a sense of what is needed for such development. There is also an understanding of the historical, cultural and social complexities in which that perspective is grounded.

¹² De WB, *Governance Matters, Worldwide Governance Indicators, 1996 – 2006* noemt als de zes dimensies van Governance: *Voice and Accountability; Political Stability and Absence of Violence; Governance Effectiveness; Regulatory Quality; Rule of Law; Control of Corruption.*

- b. Het bereiken van de *Millennium Development Goals (MDGs)*. Internationaal staat het bereiken van de *MDGs* centraal. Samenwerkingsverbanden die in dit verband geen of nauwelijks effect sorteren of het tegendeel bereiken, zijn dus op de verkeerde weg.
- c. Een ander belangrijk beginsel lijkt het “*do no harm*”- beginsel. Hoe goed de interventie ook bedoeld is, er moet als neveneffect geen ernstige schade optreden voor derden, de directe leefomgeving en/of het milieu.
- d. Ook kunnen beginselen van zorgvuldigheid en van materiële en formele behoorlijkheid¹³ in overweging worden genomen:
Materiële behoorlijkheid: verbod van misbruik van bevoegdheid, redelijkheid, evenredigheid, coudance, rechtszekerheid (waaronder de gerechtvaardigde, gewekte verwachtingen), gelijkheid en motivering;
Formele behoorlijkheid: onpartijdigheid/onvooringenomenheid, hoor en wederhoor, motivering, *fair play*.

7. Mechanismen voor wederzijdse verantwoording

In het geheel van ontwikkelingsrelaties binnen de OESO bestaan veel mechanismen om de *wederzijdse* verantwoordelijkheid en effectiviteit van de hulp te waarborgen. Er is de *2006 Survey on Monitoring the Paris Declaration*, een nulmeting, op basis waarvan de voortgang op indicatoren van de Verklaring van Parijs wordt gemonitord. In 2008 zal een tussenbalans worden opgemaakt en in 2010 moeten de gestelde doelen zijn gehaald.

Er zijn de *Performance Assessment Frameworks (PAFs)*. Dit zijn afspraken op landenniveau, op basis waarvan in het betreffende land indicatoren worden gemonitord. Deze zijn per land verschillend. Een *PAF* heeft twee doelen: (a) het voor alle partners mogelijk maken vooruitgang te monitoren en wanneer noodzakelijk beleid en implementatie aan te passen; (b) meer specifiek, het bieden van een basis voor het maken van keuzes over de verdeling van donorgelden.

Verder zijn er de *Poverty Reduction Strategies (PRSs)*. In een *PRS* staat hoe een land de millenniumdoelen wil verwezenlijken en welke sociale en economische maatregelen hiervoor nodig zijn. Het is de bedoeling dat parlementen en maatschappelijke organisaties meepraten over de invulling van de plannen en bovendien de uitvoering in de gaten houden. De WB, het IMF en bilaterale donoren hebben beloofd deze plannen als basis te nemen voor hun eigen programma's. De belangrijkste principes van *PRS*-programma's zijn: participatie, prioriteiten stellen en *ownership*.

Daarnaast zijn er de gezamenlijke evaluaties. Deze moeten nagaan of de hulp impact heeft, juist wordt besteed en of ontvangende landen en donoren zich behoorlijk en volgens de afgesproken regels gedragen. Zo zijn er de *peer reviews* tussen donoren, waarbij “gelijken” elkaars beleid beoordelen op sterke en zwakke punten wat betreft implementatie en toepassing. De donoren leren op deze wijze van elkaar, maar het blijft een evaluatie tussen *peers* en dat is niet vergelijkbaar met een extern onafhankelijk mechanisme. Hetzelfde geldt voor het *African Peer Review Mechanism (APRM)*¹⁴, een multilateraal instrument op

¹³ De Nederlandse Nationale Ombudsman, *Behoorlijkheidswijzer*, Den Haag, 2004.

¹⁴ Het APRM heeft als mandaat te verzekeren dat beleid en praktijk van deelnemende landen in overeenstemming zijn met overeengekomen normen en waarden op het gebied van politiek, economie en maatschappelijk verantwoord ondernemen zoals neergelegd in de *Declaration on Democracy, Political, Economic and Corporate Governance*, 9 March 2003, Ajuba, Nigeria.

basis waarvan leden van de Afrikaanse Unie zich vrijwillig onderwerpen aan zelf-monitoring.

Een ander mechanisme voor wederzijdse verantwoordelijkheid is het samenwerkingsverband van de *Economic Commission for Africa (ECA)* en de OESO/DAC; de *Mutual Review of Development Effectiveness in Africa*.¹⁵ De twee organisaties hebben op verzoek van het *New Partnership for Africa's Development (NEPAD)* in 2005 gezamenlijk een rapport voorbereid. Het rapport geeft de voornaamste committeringen die voor Afrika gedaan zijn in de context van relevante internationale fora en de G8. In het rapport worden prestatie-indicatoren voor 2007 gegeven. Deze behelzen een forse monitorinspanning waarmee al in 2006 moest worden begonnen. De *Mutual Review* is een tweejaarlijks proces van dialoog tussen Afrika en de OESO/DAC leiders en beleidsmakers over uitvoering op ontwikkelingssterrein.

8. De meerwaarde van een Multilaterale Ombudsman

Gezien de veelheid van reeds bestaande monitoring- en evaluatiemechanismen binnen de OESO, is de vraag gerechtvaardigd of een Multilaterale Ombudsman op het gebied van wederzijdse verantwoording meerwaarde zou hebben. De AIV is van oordeel dat deze vraag onder voorwaarden positief beantwoord kan worden. Het belangrijkste argument daarvoor is dat op dit moment een *extern onafhankelijk* klachtenmechanisme voor bemiddeling en/of geschillenbeslechting bij de OESO ontbreekt. Voordelen van een dergelijk mechanisme zijn:

- Zo'n klachtenmechanisme kan als het onder de juiste voorwaarden wordt ingesteld en functioneert, op het terrein van *early warning*, maar ook in latere stadia van ontwikkelingsprocessen een belangrijke rol vervullen. Het kan tijdig signaleren wanneer donoren of partnerlanden zich niet aan gemaakte afspraken in het kader van de Verklaring van Parijs en het contract houden of deze verkeerd uitvoeren. Ook voor derden, die door niet behoorlijk handelen van partijen ernstig getroffen (dreigen te) worden, is zo'n instrument van belang.
- Het instrument heeft meerwaarde omdat het optreedt binnen meervoudige relaties en gedurende het gehele proces actief is.
- Extern onderzoek van een klacht zal veelal objectiever zijn, dan interne klachtenbehandeling.
- Een extern onafhankelijk klachtenmechanisme zal het lerend vermogen van de OESO en de lidstaten vergroten. Er kan op deze wijze een norm worden ontwikkeld, dan wel verbeterd, waaraan ontwikkelingspartners dienen te voldoen.

De AIV is hierbij uitgegaan van een gefaseerd bemiddelings-/geschillenbeslechtingsinstrument voor wederzijdse verantwoordelijkheid, dat geen bindende besluiten kan nemen. De conclusies van het onderzoek en de eventuele aanbevelingen worden door de Multilaterale Ombudsman gepubliceerd. Op de betrokken partijen rust de verplichting om publiek te maken wat met de aanbevelingen wordt gedaan.

¹⁵ *Development Effectiveness in Africa, Promise of Performance; Applying Mutual Accountability in Practice, Senior Level Meeting, 6-7 December 2005.*

9. Nederland en de opzet van de Multilaterale Ombudsman

De AIV is van mening dat, alvorens internationaal activiteiten te gaan ontplooiën, het goed is om te bekijken of het eigen huis op orde is.

Degenen die direct worden of zijn getroffen door niet behoorlijk handelen van de Nederlandse overheid in OS-relaties kunnen klagen bij het ministerie van Buitenlandse Zaken en vervolgens bij de Nederlandse Nationale Ombudsman. De Nationale Ombudsman treedt echter alleen op in de klager versus nationale overheid relatie en is niet bevoegd in relaties waar andere (donor)staten bij betrokken zijn.

In de diverse door Nederland gesloten akkoorden komen als belangrijke opties, als er problemen in de samenwerking ontstaan, naar voren:

- communicatie en dialoog;
- de optionele regels voor arbitrage van het Permanente Hof van Arbitrage;
- stopzetting van de hulp.

Als eerste zou Nederland in al zijn ontwikkelingsrelaties als prioriteit een voorwaarde kunnen stellen, dat binnen iedere entiteit waarmee wordt samengewerkt een klachten/bezwaarprocedure bestaat voor tweeden en derden en dat deze ook daadwerkelijk werkt. Concreet kan Nederland dat nastreven voor alle multilaterale organisaties (voor een groot deel bestaan deze reeds), donoren, NGO's en anderen die financiering in de vorm van ODA ontvangen.

De AIV is daarnaast van mening dat een Multilaterale Ombudsman voor donoren, partnerlanden, ontvangers van de hulp en direct getroffen derden, een belangrijke leemte op het gebied van *wederzijdse* verantwoording zou kunnen vervullen, als er niet behoorlijk wordt gehandeld in het samenwerkingsverband op basis van de Verklaring van Parijs en het financieringscontract. De praktijk is echter vaak weerbarstiger dan de theorie. Nederland zou dan ook aan de hand van een *pilot* kunnen toetsen, of en welke problemen zich voor kunnen doen en of een Multilaterale Ombudsman hier inderdaad een constructieve oplossing met meerwaarde zou kunnen bieden.

De AIV geeft in overweging om in een land waarin Nederland een actieve rol als leidende donor vervult in het kader van de samenwerking van de Verklaring van Parijs met gelijkgezinden zo'n *pilot* op te zetten. Het is dan wel van belang dat er in dat land reeds een Nationale Ombudsman aanwezig is.¹⁶ Dit om te voorkomen dat een multilaterale Ombudsman de rol van Nationale Ombudsman op zich neemt.

Gedacht wordt aan de instelling van een Multilaterale Ombudsman cq. Ombudsman-panel bestaande uit drie personen. Het partnerland en de donoren zouden elk één vertrouwenspersoon aan kunnen wijzen. Deze twee samen wijzen vervolgens een derde vertrouwenspersoon aan, die aan de ethische voorwaarden (onafhankelijkheid, neutraliteit en onpartijdigheid, betrouwbaarheid en informaliteit) van een Multilaterale Ombudsman voldoet en het vertrouwen geniet van alle ontwikkelingspartners. Dit panel van drie personen zou vervolgens voor vier jaar door de ontwikkelingspartners kunnen worden benoemd. Na twee jaar zou een *mid-term review* kunnen worden gehouden. Na vier jaar zou een eindevaluatie

¹⁶ Diverse Afrikaanse landen kennen reeds een Nationale Ombudsman. Zie *African Ombudsman Association, Strategic Plan 2003-2006*.

moeten bezien of de Multilaterale Ombudsman de toegevoegde waarde heeft gehad, die men er oorspronkelijk van verwachtte.

De Multilaterale Ombudsman dient aan al de in dit briefadvies gestelde voorwaarden te voldoen. Klachten zouden mondeling en schriftelijk bij het secretariaat van de Multilaterale Ombudsman kunnen worden ingediend door elk(e) individu, groep of gemeenschap, entiteit of andere partij die *direct* door het samenwerkingsverband tussen donoren en ontvangende overheid op basis van het contract in het kader van de uitvoering van de Verklaring van Parijs wordt getroffen. Een lichte niet-juridische procedure van klachtenbehandeling en eventueel eigen onderzoek zou hier het beste passen. Een klacht is niet ontvankelijk als deze malafide of bagatel is of met het oogmerk van concurrentievervalsing wordt ingediend.

De Multilaterale Ombudsman dient voldoende statuur te hebben om effectief te kunnen opereren. Ook dient het instituut over voldoende financiële middelen te beschikken om eventueel expertonderzoek wanneer dit noodzakelijk mocht zijn, mogelijk te maken. De praktijk leert dat eigen onderzoek nagenoeg altijd nodig is. De functie is zonder meer duur.

Het secretariaat van een Multilaterale Ombudsman zou bijvoorbeeld kunnen worden geleid door een vrijgestelde ambtenaar van de OESO en dient duidelijk onafhankelijk in het partnerland te zijn gevestigd. Ter informatie zouden kopieën van de klachten kunnen worden gestuurd aan een bureau binnen het hoofdkantoor van de OESO. Ook zou de klachtenprocedure nationaal in het partnerland bekend gesteld dienen te worden.

Het zou in dit stadium puur gaan om te kijken:

- welke problemen doen zich voor;
- kan de Ombudsman voor intergouvernementele betrekkingen tussen ontwikkelingspartners een oplossing bieden bij bemiddeling- en geschillenbeslechting tussen het partnerland en donoren en tussen partijen en derden;
- kan de Ombudsman naleving van de Verklaring van Parijs helpen bevorderen en wat zijn de leereffecten;
- het in kaart brengen van de (im)materiële baten en lasten.

De conclusies en aanbevelingen van een Multilaterale Ombudsman zouden ook in de *peer reviews* meegenomen kunnen worden. Op deze wijze wordt het leereffect van het instrument versterkt.

De AIV geeft er in dit stadium de voorkeur aan deze voorstellen niet verder uit te werken. De minister wilde beantwoording in de vorm van een briefadvies vóór 2008. De AIV is uiteraard gaarne bereid voorstellen en voorwaarden voor een dergelijke *pilot* verder uit te werken, mocht de minister dit relevant achten.

Aan de Voorzitter van
de Adviesraad Internationale Vraagstukken
Mr. F. Korthals Altes
Postbus 20061
2500 EB Den Haag

Directie Effectiviteit en Kwaliteit
Bezuidenhoutseweg 67
2594 AC Den Haag

Datum 30 augustus 2007
Kenmerk DEK/BA-123/07
Blad 1/2
Bijlage(n)
Betreft Adviesaanvraag Ombudsman
C.c.

Auteur Antoinette Gosses
Telefoon 070-3487392
Fax 070-3484093
ah.gosses@minbuza.nl
www.minbuza.nl

Jessika Heer Korthals - Altes

Alle samenlevingen kennen naast formele ook traditionele vormen van bemiddeling bij conflicten. In Europa is in dit verband vooral het instituut van ombudsman (hier verder 'ombud' genoemd) bekend. De belangrijkste kenmerken van het instituut 'ombud' zijn haar onafhankelijkheid en transparante werkwijze. Of de adviezen bindend zijn varieert van situatie tot situatie maar zeker is dat het instituut aan gezag wint naarmate haar uitspraken meer bindend zijn.

In ontwikkelingssamenwerking bestaan allerlei afspraken en procedures die betrekkingen tussen partnerlanden regelen en in banen leiden. Maar de verhoudingen zijn niet gelijkwaardig en het zijn en blijven de donoren die hun wensen opleggen aan hun ontwikkelingspartners, ondanks alle uitspraken over *ownership*. Het zou getuigen van volwassenheid in de relaties tussen ontwikkelingspartners als beide partijen bereid zouden zijn ter verantwoording geroepen te worden over allerlei aspecten van de relatie die onduidelijk zijn, vragen oproepen of zelfs wrevel opwekken. Een ombud-achtig instrument zou in deze lakune kunnen voorzien maar zou wel aangepast moeten worden aan het terrein van intergouvernementele betrekkingen.

Tegen deze achtergrond vraagt de regering aan de Adviesraad Internationale Vraagstukken een briefadvies over de wenselijkheid van een ombud-achtig instrument dat het element van wederzijdse verantwoording brengt in de betrekkingen tussen partnerlanden. Het verzoek is om uw vooral te richten op de politieke aspecten en mogelijke implicaties van de introductie van een dergelijk instrument.

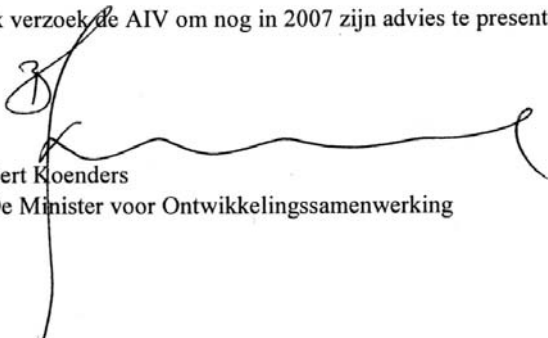
Vragen

1. **Wat zou de rol kunnen zijn van een dergelijke instrument in de intergouvernementele betrekkingen tussen partners?**

Kenmerk van een ombud-instituut is haar onafhankelijkheid waarbij meteen de vraag van de soevereiniteit van de partijen om de hoek komt kijken.

2. **Als de Raad in beginsel meerwaarde ziet in het instrument hoe zou het moeten worden opgezet?**

Ik verzoek de AIV om nog in 2007 zijn advies te presenteren.

Bert Koenders
De Minister voor Ontwikkelingssamenwerking

Door de Adviesraad Internationale Vraagstukken uitgebrachte adviezen*

- 1 EUROPA INCLUSIEF, *oktober 1997*
- 2 CONVENTIONELE WAPENBEHEERSING: dringende noodzaak, beperkte mogelijkheden, *april 1998*
- 3 DE DOODSTRAF EN DE RECHTEN VAN DE MENS; recente ontwikkelingen, *april 1998*
- 4 UNIVERSALITEIT VAN DE RECHTEN VAN DE MENS EN CULTURELE VERSCHIEDENHEID, *juni 1998*
- 5 EUROPA INCLUSIEF II, *november 1998*
- 6 HUMANITAIRE HULP: naar een nieuwe begrenzing, *november 1998*
- 7 COMMENTAAR OP DE CRITERIA VOOR STRUCTURELE BILATERALE HULP, *november 1998*
- 8 ASIELINFORMATIE EN DE EUROPESE UNIE, *juli 1999*
- 9 NAAR RUSTIGER VAARWATER: een advies over betrekkingen tussen Turkije en de Europese Unie, *juli 1999*
- 10 DE ONTWIKKELINGEN IN DE INTERNATIONALE VEILIGHEIDSSITUATIE IN DE JAREN NEGENTIG:
van onveilige zekerheid naar onzekere veiligheid, *september 1999*
- 11 HET FUNCTIONEREN VAN DE VN-COMMISSIE VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS, *september 1999*
- 12 DE IGC 2000 EN DAARNA: op weg naar een Europese Unie van dertig lidstaten, *januari 2000*
- 13 HUMANITAIRE INTERVENTIE, *april 2000***
- 14 ENKELE LESSEN UIT DE FINANCIËLE CRISES VAN 1997 EN 1998, *mei 2000*
- 15 EEN EUROPEES HANDVEST VOOR GRONDRECHTEN?, *mei 2000*
- 16 DEFENSIE-ONDERZOEK EN PARLEMENTAIRE CONTROLE, *december 2000*
- 17 DE WORSTELING VAN AFRIKA: veiligheid, stabiliteit en ontwikkeling, *januari 2001*
- 18 GEWELD TEGEN VROUWEN: enkele rechtsontwikkelingen, *februari 2001*
- 19 EEN GELAAGD EUROPA: de verhouding tussen de Europese Unie en subnationale overheden, *april 2001*
- 20 EUROPESE MILITAIR-INDUSTRIËLE SAMENWERKING, *mei 2001*
- 21 REGISTRATIE VAN GEMEENSCHAPPEN OP HET GEBIED VAN GODSDIENST OF OVERTUIGING, *juni 2001*
- 22 DE WERELDCONFERENTIE TEGEN RACISME EN DE PROBLEMATIEK VAN RECHTSHERSTEL, *juni 2001*
- 23 COMMENTAAR OP DE NOTITIE MENSENRECHTEN 2001, *september 2001*
- 24 EEN CONVENTIE OF EEN CONVENTIONELE VOORBEREIDING: de Europese Unie en de IGC 2004,
november 2001
- 25 INTEGRATIE VAN GENDERGELIJKHEID: een zaak van verantwoordelijkheid, inzet en kwaliteit, *januari 2002*
- 26 NEDERLAND EN DE ORGANISATIE VOOR VEILIGHEID EN SAMENWERKING IN EUROPA IN 2003:
rol en richting, *mei 2002*
- 27 EEN BRUG TUSSEN BURGERS EN BRUSSEL: naar meer legitimiteit en slagvaardigheid voor
de Europese Unie, *mei 2002*
- 28 DE AMERIKAANSE PLANNEN VOOR RAKETVERDEDIGING NADER BEKEKEN: voors en tegens van
bouwen aan onkwetsbaarheid, *augustus 2002*
- 29 PRO-POOR GROWTH IN DE BILATERALE PARTNERLANDEN IN SUB-SAHARA AFRIKA: een analyse van
strategieën tegen armoede, *januari 2003*
- 30 EEN MENSENRECHTENBENADERING VAN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING, *april 2003*
- 31 MILITAIRE SAMENWERKING IN EUROPA: mogelijkheden en beperkingen, *april 2003*
- 32 *Vervolgadvies* EEN BRUG TUSSEN BURGERS EN BRUSSEL: naar meer legitimiteit en
slagvaardigheid voor de Europese Unie, *april 2003*

- 33 DE RAAD VAN EUROPA: minder en (nog) beter, *oktober 2003*
- 34 NEDERLAND EN CRISISBEHEERSING: drie actuele aspecten, *maart 2004*
- 35 FALLENDE STATEN: een wereldwijde verantwoordelijkheid, *mei 2004***
- 36 PREËMPTIEF OPTREDEN, *juli 2004***
- 37 TURKIJE: de weg naar het lidmaatschap van de Europese Unie, *juli 2004*
- 38 DE VERENIGDE NATIES EN DE RECHTEN VAN DE MENS, *september 2004*
- 39 DIENSTENLIBERALISERING EN ONTWIKKELINGSLANDEN: leidt openstelling tot achterstelling?,
september 2004
- 40 DE PARLEMENTAIRE ASSEMBLEE VAN DE RAAD VAN EUROPA, *februari 2005*
- 41 DE HERVORMINGEN VAN DE VERENIGDE NATIES: het rapport Annan nader beschouwd, *mei 2005*
- 42 DE INVLOED VAN CULTUUR EN RELIGIE OP ONTWIKKELING: stimulans of stagnatie?, *juni 2005*
- 43 MIGRATIE EN ONTWIKKELINGSSAMENWERKING: de samenhang tussen twee beleidsterreinen, *juni 2005*
- 44 DE NIEUWE OOSTELIJKE BUURLANDEN VAN DE EUROPESE UNIE, *juli 2005*
- 45 NEDERLAND IN DE VERANDERENDE EU, NAVO EN VN, *juli 2005*
- 46 ENERGIEK BUITENLANDS BELEID: energievoorzieningszekerheid als nieuwe hoofddoelstelling,
*december 2005****
- 47 HET NUCLEAIRE NON-PROLIFERATIETEGIME: het belang van een geïntegreerde en multilaterale
aanpak, *januari 2006*
- 48 MAATSCHAPPIJ EN KRIJGSMACHT, *april 2006*
- 49 TERRORISMEBESTRIJDING IN MONDIAAL EN EUROPEES PERSPECTIEF, *september 2006*
- 50 PRIVATE SECTOR ONTWIKKELING EN ARMOEDEBESTRIJDING, *oktober 2006*
- 51 DE ROL VAN NGO'S EN BEDRIJVEN IN INTERNATIONALE ORGANISATIES, *oktober 2006*
- 52 EUROPA EEN PRIORITEIT!, *november 2006*
- 53 BENELUX, NUT EN NOODZAAK VAN NAUWERE SAMENWERKING, *februari 2007*
- 54 DE OESO VAN DE TOEKOMST, *maart 2007*
- 55 MET HET OOG OP CHINA: op weg naar een volwassen relatie, *april 2007*
- 56 INZET VAN DE KRIJGSMACHT: wisselwerking tussen nationale en internationale besluitvorming, *mei 2007*
- 57 HET VN-VERDRAGSSYSTEEM VOOR DE RECHTEN VAN DE MENS: stapsgewijze versterking in een
politiek geladen context, *juli 2007*

* Alle adviezen zijn ook beschikbaar in het Engels. Sommige adviezen ook in andere talen.

** Gezamenlijk advies van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) en de Commissie van Advies inzake Volkenrechtelijke Vraagstukken (CAVV).

*** Gezamenlijk advies van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) en de Algemene Energieraad (AER).

Door de Adviesraad Internationale Vraagstukken uitgebrachte briefadviezen

- 1 Briefadvies UITBREIDING EUROPESE UNIE, *december 1997*
- 2 Briefadvies VN-COMITÉ TEGEN FOLTERING, *juli 1999*
- 3 Briefadvies HANDVEST GRONDRECHTEN, *november 2000*
- 4 Briefadvies OVER DE TOEKOMST VAN DE EUROPESE UNIE, *november 2001*
- 5 Briefadvies NEDERLANDS VOORZITTERSCHAP EU 2004, *mei 2003*****
- 6 Briefadvies RESULTAAT CONVENTIE, *augustus 2003*
- 7 Briefadvies 'VAN BINNENGRENZEN NAAR BUITENGRENZEN - ook voor een volwaardig Europees asiel- en migratiebeleid in 2009', *maart 2004*
- 8 Briefadvies 'DE ONTWERP-DECLARATIE INZAKE DE RECHTEN VAN INHEEMSE VOLKEN. Van impasse naar doorbraak?', *september 2004*
- 9 Briefadvies 'REACTIE OP HET SACHS-RAPPORT: Hoe halen wij de Millennium Doelen?', *april 2005*
- 10 Briefadvies DE EU EN DE BAND MET DE NEDERLANDSE BURGER, *december 2005*
- 11 Briefadvies TERRORISMEBESTRIJDING IN EUROPEES EN INTERNATIONAAL PERSPECTIEF, interim-advies over het folterverbod, *december 2005*
- 12 Briefadvies REACTIE OP DE MENSENRECHTENSTRATEGIE 2007, *november 2007*

**** Gezamenlijk briefadvies van de Adviesraad Internationale Vraagstukken (AIV) en de Adviescommissie voor Vreemdelingenzaken (ACVZ).